

Yadda za'a tsara da aiwatar da ayyukan sa lura, kimantawa da bincike cikin aminci da da'a

Ga ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da suke kungiyoyi masu zaman kansu wato CSOs da kungiyoyin bincike a yanayin taimakon agaji ko na ci-gaba

Wannan rubutun yadda-za'a zai taimakawa kungiyoyi da fahimtar hatsarorin kiyayewa masu yiwuwa wadanda ke tattare da sa lura, kimantawa da bincike saboda su sanya tsare-tsare don kare kowa daga cutarwa. Sa lura, kimantawa (M&E) da bincike ya kunshi hulda tsakanin ma'aikata da masu bincike da al'ummomi da mahalarta, don tattara, nazari da amfani da bayanai. Halin ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike da ayyukan da suke yi na iya jawo illa ko hatsarorin kiyayewa har daci da gumi, cin zarafi, ko barazana ta hanyar jima'i (SEAH). Ana bukatar magance wadannan hatsarorin don tabbatar da wadannan ayyukan za su kasance da aminci ga duk wanda ya shafa.

Menene amintaccen sa lura, kimantawa, da bincike?

- Amintaccen lura, kimantawa wato M&E da bincike yana tabbatar duk wanda abun ya shafa an kare su daga illa ko sakamakon aikin kai tsaye ko ba kai tsaye ba.
- Yana la'akari da kuma yana kokarin magance rashin daidaituwar iko tsakanin wadanda suke gudanar da ayyukan sa lura, kimantawa da bincike da wadanda suke halartar su.
- Yana tabbatar da sirri da tsare sirri duk mahalarta.
- Yana la'akari da damuwar kiyayewa da da'a don gano hatsarori masu yiwuwa da yadda za'a rage da kula da su a matakai dabat-daban na shirin.
  - i. Shiryawa da tsarawa
  - ii. Gudanar da aikin tattara bayanai
  - iii. Nazari, bayar da rahoto da wallafa sakamako

Bambanci tsakanin kiyayewa da da'a

Duk kiyayewa da bincike cikin da'a sun shafi hana illa ga mutane da mahalarta a lokacin aiwatar da taimako na ci-gaba da na agaji da bincike. Ana yawan amfani da kalmomi biyun maimakon juna kuma yayin da akwai kamanni kuma sukan gota juna amma kuma akwai dan bambanci a bayyane.

- **Bincike cikin da'a** sune ka'idoji na tarbiya wadanda suke jagorantar yadda masu bincike suke gudanar da ayyukansu da ya shafi tattara bayanai, nazari da bayar da rahoto. Muhimman abubuwan da za'ayi la'akari da su na da'a sun hada da a tabbatar cewa dole a tattara bayanai, fa'idojin tattara bayanai sun zarta illar cutuwar da za'a yi, halarta ta sa kaii, ba da izini a sane da kuma kare sirrin mahalarta. Ana la'akari cewa hatsarorin kiyayewa suna tare da aiwatar da bincike cikin da'a, amma kuma bincike cikin da'a ya fi kiyayewa kawai.
- **Kiyayewa don bincike** ta shafi duk bangarorin halayen masu bincike da hatsarorin kiyayewa ga dai-daikun mutanen da za su shiga binciken. Ya kunshi fahimtar rashin daidaituwar iko, yadda za'a iya amfani da iko yadda bai kamata ba, da kuma kafa matakai da suka kamata don hana cutarwa ga ma'aikata, masu shiga binciken da al'ummomi, har da hanyoyin ba da amsa ga korafi. Kiyayewa ya kunshi illar sakamakon halayyar ma'aikata, da illar dake faruwa sakamakon ayyukan lura da kimantawa wato M&E da bincike.

Bincike cikin da'a ya kunshi kiyayewa, amma, ba koyaushe ake la'akari da duk hatsarorin kiyayewa ba.

Me ake bukata don tabbar da an gudanar da ayyukan sa lura, kimantawa da bincike cikin aminci da da'a?

Ya kamata ace akwai wadannan abubuwa masu zuwa don tabbar da lura da kimantawa wato M&E da bincike cikin aminci:

- ✓ Ka'idojin Aiki na kungiyar wadanda ke bayyana matakhan halayen da ake tsammani daga ma'aikata da abokan hulda kuma yana cikin kowace kwangila.
- ✓ Mai jagorantar kiyayewa wanda aka zaba don ba da horo da taimakawa abokan aiki da sa ido da kula da hatsarorin kiyayewa da tallafawa ga rahotannin da aka samu.
- ✓ Gano hanyoyin turawa gaba da tsarin taimako don tallafawa matsalolin kiyayewa.
- ✓ Tsare-tsaren bayar da rahoto na kiyayewa tare da rawar da kowa zai taka da matsayi don tallafawa matsalolin kiyayewa
- ✓ Ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike sun samu horo akan kiyayewa, har da akan tattara bayanai cikin aminci (duba kasa)
- ✓ Isasshen lokaci, kayayyaki da kudi don tabbar da an dauki matakhan kiyayewa da suka dace
- ✓ Tsarin da'a na kungiya don jagorantar duk ayyukan lura da kimantawa wato M&E da bincike – za'a iya hada wannan cikin shirin lura da kimantawa wato M&E.

Don kari, karanta [Rubutun Yadda-Ake akan Shirye-shirye masu Aminci da Manyan Shawarwari 10 don Gudanar da Ziyarar Duba Aiki cikin Aminci](#)

Yadda za'a hada kiyayewa da da'a a duk matakhan lura da kimantawa da binciki wato MER

1. Shiryawa da tsarawa

1.1 Aiwar da binciken hadari

- Tantance hatsarorin kiyayewa masu yiwuwa wanda ke da alaka da aiki a wani wuri musamman kuma tare da wasu jama'a na musamman (misali rukunan jama'ar da suke cikin hadari ko wadanda aka ware su), da kuma tunanin yadda za'a rage wadancan hatsarorin.
- Ya kamata a cigaba da bitar binciken hadari da kuma sabuntawa don la'akari da kowane canji a yanayi ko yadda ake gudanar da shirye-shirye.

Su wa muke kiyayewa ta hanyar amintaccen lura da kimantawa da binciki wato MER ?

Duk wanda ayyukan lura da kimantawa wato M&E da bincike ya shafe su, har da:

Masu halartar shirye-shirye da al'umma gabadaya

Ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E, masu sa kai da masu bincike

Misalan hatsarorin kiyayewa na lura da kimantawa wato M&E:

Wani mai aikin sa kai na lura da kimantawa wato M&E wanda ke wakiltar wani kungiyoyi masu zaman kansu wato CSO ya samu lambar wayar wani matashi daga bayanan duba aiki kuma ya tura masa sakonnin da basu dace ba na batsa.

An ci zarafin wata yarinya a lokacin tattaki zuwa da dawowa daga wajen aikin bincike ko mutanen gari sun mata barazana akan waccan tafiyar.

Wani babban ma'aikacin lura da kimantawa wato M&E yana nuna halin da bai dace ba ga wani karamin ma'aikacin lura da kimantawa wato M&E.

Wani dangari ya bayyana wani abu da ya faru inda wani ma'aikacin kungiyoyi masu zaman kansu wato CSO ya taba su inda bai dace ba a lokacin wata ganawa.

Wata budurwa tana fuskantar kyama a cikin al'umma don ta bayyana wani bayanin sirri ga mai bincike a wani waje inda wasu suke ji.

Wani mahalarci ya gayyaci mai daukar bayani zuwa gidansu don yin ganawar, yayin da suke gidan mai daukan bayanin ya lura da alamar rikici na cikin gida.

Wadannan hatsarorin na iya tasowa a kowane lokaci yayin gudanar da ayyukan lura da kimantawa wato M&E da bincike:

Matakin shiryawa da tsarawa

Tattara bayanai a wuri

Kulawa da bayanai da nazari

Yadawa

Don kari, karanta: [Menene kiyayewa?](#)

1.2 Fahimci yanayi na gida da rukunan jama'a

Samun ilimi da fahimtar yanayi na gida zai tabbatar da an tsara lura da kimantawa wato M&E da bincike yadda ya kamata, za'a kare masu shiga binciken kuma a guji cutar da kowa. Yadda zai yiwu hada da mutanen gari da/ko kungiyoyin da suke cikin al'umma don taimakawa da gano:

- ✓ A ina kuma a wadanne yanayi ne mutanen gari suke jin aminci/ba sa jin aminci.
- ✓ Rukunan jama'a da suka fi shiga hadarin Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH, rukunan jama'a wanda galibi ake ware su ko suna da wuyar samu. Gano cikas da za'a samu ga halartar wadannan rukunan jama'a, da kuma maslaha don shawo kansu.
- ✓ Wane harshe da kalmomi ya dace a yi amfani da su na binciken don gudun jawo illa, kunya ko sake sanya mahalartar cikin damuwa, duba RSH rubutun yadda za'a yi la'akari da harshe a lokacin binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH
- ✓ Kowane alamu ko alamun hannu da ake amfani da su don nuna ko wani na cikin hadarin tashin hankali a kusa kusa.

Don kara jin abubuwan da ake aiwatarwa a zahiri a duniya, saurari wannan Shirin karin haske na murya akan 'Sa ido akan kiyayewa a lokacin Bincike'

1.3 Gano hanyoyin turawa gaba da tsare-tsaren bayar da rahoto

Ya kamata a gano kuma a tabbatar da tsare-tsaren bayar da rahoto da hanyoyin turawa gaba kafin a fara ayyukan lura da kimantawa wato M&E da bincike saboda ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike su samu ilimin tallafawa rahotannin Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH ko wasu matsalolin kiyayewa yayin da suke tasowa. Duba Labari 1 a cikin karin bayanai don ganin misali.

- Tsara ko gano **hanyoyin karbar bayanai** da bayar da rahoto masu aminci ga al'umma da kuma mahalarta don su ba da bayanai game da aikin sa ido, kimantawa ko bincike. Duba Yadda za'a tsara da gudanar da tsare-tsaren kai korafi dake cikin al'uma
- Gano **dokoki da hanyoyin bayar da rahoto na gida**, da kuma yadda tsarin da sakamakon za su kasance. Samar da shiri tun daga fari akan yadda tawagar masu bincike za su gudanar da matsalolin da suka zama dole a bayar da rahotonsu misali zargin laifuka, zargin da suka shafi yara, mutanen da suke cikin hadari ko wadanda suke cikin hadarin tashin hankali ko cutarwa.
- Zana **taswirar tsare-tsaren taimako da hanyoyin turawa gaba** inda ake gudanar da ayyukan lura da kimantawa wato M&E da bincike. Shigar da wakilai daga cikin al'umma ko mahalarta don tabbatar da an amince da su kuma ana ganinsu a matsayin masu aminci daga rukunan jama'ar (misali ana ganin 'yansanda a matsayin masu amana, shin ko tsare-tsaren ba da shawarwari ga matasa karbabbe ne). A yanayi inda ba'a samun tsare-tsare masu aminci ko wanda ke samuwa don turawa gaba (misali, a wurare na nesa) ya kamata a samar da hanya don tabbatar da akwai taimako ga wadanda suke bukatarsa.

1.4 **Zabi** ko **dauki** masu **daukan** bayanai da masu bincike cikin aminci

Duk ma'aikatan da suke cikin aikin tattara bayanai (har da masu ba da shawara, masu daukar bayanai, masu fassara, da masu sa kai) ya kamata a dauke su ta bin tsarin daukar ma'aikata mai aminci, don fahimtar hatsarorin duba misali 3 a cikin karin bayani da Taron RSH na Yanar gizo akan daukan ma'aikata cikin aminci.

- Aiwar da **binciken duba ayyukan baya yadda ya kamata** kamar yin tambayoyi na musamman a lokacin ganawa da karbar shaida a lokacin daukar mutanen da za su taimaka da daukar bayanai. Ya

kamata a duba bayanan fallasa idan za'a yi aiki da yara ko rukunan jama'a da suka fi shiga cikin hadari.

- Tabbatar duk sabbin ma'aikata, har da masu ba da shawara daga waje sun karanta kuma sun sa hannu akan **alkawarinsu na bin Ka'idojin Aiki na Kungiyar**; don jagora duba [RSH Ka'idojin Aiki na Kiyayewa mai La'akari da Kowa](#).

1.5 Shirya hanyoyin da suka dace, tsare-tsare da kayan aiki don tattara bayanai cikin aminci

Hanyoyin lura da kimantawa wato M&E da bincike da kayan aiki ya kamata a tsara su ta tattaunawa da al'umma da binciken hadari don tabbatar da sun dace a yi amfani da su bisa ga yanayin kuma da rukunan jama'ar da aka nufa.

Tsara **hanyoyin bada izini cikin sani** da takardun da suka dace da mahalarta.

- Shirya **dokoki** a bayyane akan inda da kuma yadda za'a gudanar da ayyukan M&E da bincike da kuma jagora akan duba aikin tawagar masu tattara bayanai.
- Yi tunanin **wace irin hanyar tattara bayanai ta fi da'a** don bincikenka. Misali, ganawa da mutane daya bayan daya zai iya fin dacewa akan tattaunawar gungu a lokacin tattaunawa game da batutuwa na sirri: Duba [RSH Rubutun-yadda-za'a gudanar da binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH cikin aminci](#).
- Yi la'akari da **hatsarori da faidojin tsarin binciken**; don batutuwa masu jan hankali, ingantattu, kuma hanyoyin masu ruwaya da kansu da bawa kowa damar magana za su iya fin dacewa akan hanyoyin da suke neman adadi kawai.

- A lokacin **tsara kayan aikin tattara bayanai**, tuna cewa:

- ✓ Kar a yi amfani da kalmomin da ba za'a iya kin fahimtarzu, wadanda ake kyamar su ko kuma suna jowo jin kunya. Don karin bayani duba [RSH Rubutun-yadda-za'ayi la'akari da harshe a lokacin binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH](#).
- ✓ Kar a yi amfani da labarai ko misalai wadanda ke nuna al'adu masu cutarwa ga jinsi ko wanda suke nuna kyamar mahalarta.
- ✓ Kar a yi tambayar bayanan kai wadanda za su sa a gano mutumin ko sa su cikin hadari.
- ✓ A ko yaushe gwada kayan aiki kafin fara bincike don tabbatar da suna da ma'ana ga mahalarta, an yi amfani da kalmomin da suke da ma'ana kuma kar a jowo damuwa ba tare da ba da isasshen taimako ba.
- ✓ Kar a yi tambayoyin da za su iya jowo jin kunya, illa ko sake sanya mahalarta cikin damuwa. Don karin bayani duba [RSH Rubutun-yadda-za'a gudanar da binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH cikin aminci](#).

Bada izini cikin sani yana nufin cewa mutanen sun fahimci:

- Wane irin bayani aka tattara, ta yaya kuma me ya sa.
- Wane hadari ne ko fa'idoji za su samu, in akwai, idan sun shiga.
- Yaya za'ayi amfani da bayanin, su wanene za su samu damarsa kuma yaya za'a tsare shi.
- Tsawon wane lokaci za'a ajiye bayanin kuma cewa za'a lalata shi bayan wancan lokacin.
- Cewa kin shiga ba zai shafi dangantaka da ko taimako daga kungiyar ba.
- Cewa za su iya janye izinin da suka ba da na shiga ko na adana ko bayar da rahoton bayanansu a kowane lokaci.
- A wadanne irin yanayi ne ba za'a iya tsare sirri ba saboda wajibcin bayar da rahoto. Misali idan wani mahalarci ko mutum na cikin hadarin illa nan take ko lafiyar yaro na cikin hadari. Wannan zai bambanta dangane da wurin bisa ga dokokin wajibcin bayar da rahoto.

Idan ka na da niyyar amfani da wayar hannu ko dandalin yanar gizo don tattara bayanai da sadarwa, akwai karin abubuwan da za'ayi la'akari da su a lokacin tsara da amfani da kayan aikin.

1.6 Horar da masu d'aukar bayanai da masu bincike

Yana da muhimmanci cewa duk ma'aikatan M&E da masu bincike sun samu horo akan yadda za su gudanar da ayyukan sa ido, kimantawa da bincike cikin aminci.

- Dole a yi horon kiyayewa ga dukkan ma'aikatan M&E da masu bincike kuma dole ya dace da aikin tattara bayanai na musamman da bukatun al'umma. Ya kamata ya hada da:
  - ✓ Bayanin dukkan **tsare-tsare da hanyoyin da suka dace** har dda yadda za'a gano, tallafawa da bayar da rahoton damuwa, ka'idojin aiki da ka'idojin ba da izini a sane.
  - ✓ Damarmakin **aiwatar da muhimman dabarun bincike** ta wasan kwaikwayo da gwaji, har da yadda za'a tsare sirri, sauraro ba tare da yanke hukunci ba da yadda za'a gano, kula da tura masu damuwa gaba, kunya ko wanda suka sake shiga damuwa a lokacin bincike akan batutuwa na sirri ko yadda za'a yi tambayoyi na sirri don gudun jowo illa, kunya ko sake sanya mahalarta cikin damuwa (misali., Taimakon farko da ya shafi kwakwalwa). Duba RSH Rubutun-yadda-ake binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH cikin aminci.

Don kari, duba Koyon Cibiyar Tallafin Kiyayewa na yanar gizo.

2 Tattara bayanai

Akwai rashin daidaituwar iko tsakanin masu d'aukar bayanai da mahalarta. Ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike na da iko akan ire-iren tambayoyin da ake yi, akan yanayin da za'ayi tambayoyin, da kuma wanene za'a yiwa ko wadanda za'a ware. Suna iya yawo ba tare da wani matsu ba a lokacin tattara bayanai. Wannan yana sanya ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike cikin wani matsu iya kawo wadannan kalubalen:

- Wahalar samun izini a sane, bisa sa kai don halarta idan mutumin yana jin wajibi ne ya shiga ko ba sa iya kin amincewa.
- Kalubale wajen bayar da rahoton Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH zai iya kara tsananta idan mahalartar ba su amince da binciken ba ko ba sa jin aminci.
- Tsoron bayar da rahoton Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jima'i wato SEAH da ya faru don tsoron ramuwar gayya daga mai laifi ko kyama daga al'umma gabadaya.

Da fatan za'a duba Misali 4 a cikin karin bayani don fahimtar yadda wannan zai iya shafar aikin tattara bayanai.

2.1 Tabbatar da sirri da tsaron mahalarta a lokacin ayyukan tattara bayanai

A lokacin gudanar da aikin tattara bayanai, yana da muhimmanci sosai a kare sirri da tsaron mahalarta. A lokacin tattara bayanai, ya kamata ka:

- ✓ Tabbatar lokaci da wurin **tattara bayanai yana bari a yi tafiya cikin aminci kuma yana kare sirrin mahalarta**. Wannan yana da muhimmanci musamman ga mata da 'yan mata, wadanda za su fi jin amincin yawo da rana.
- ✓ Tabbatar masu gudanar da ganawa ko mayar da hankali tattaunawa ta rukuni wato FGDs **yan jinsi d'aya ne** kuma inda zai yiwu, ya kamata mutane biyu-biyu ko tawaga za su tattara bayanai.
- ✓ Tabbatar ma'aikatan lura da kimantawa wato **M&E da masu bincike za su ri'ke hoto ganewa wato ID** ko wasu takardun shaida dabon saboda al'ummomi da masu shiga binciken za su iya jin kwarin

gwiwar gane masu bincike. Inda ya dace kuma ana ganin babu matsala ga masu bincike da mahalarta ana iya ba da shawarar sanya riga mai tambarin kungiyar ko wasu kayyayakin shaida, amma wannan zai zama bisa ga yanayi kuma ya kamata a gano hakan ta binciken hadari.

- ✓ **Tabbatar an samu bada izini cikin sani an samu** daga mahalarta kuma sun fahimci tsare-tsaren hanyoyin ba da rahoto, ya kamata a fassara fom fom ko a karantawa mahalarta in ba su iya karatu ba. Yi bayani da kyau a lokacin neman su ba da izini a sane game da alhakin kungiyar da alhakinsu na kiyayewa saboda masu niyyar shiga binciken za su iya yanke shawara a sane akan ko za su so shiga bisa ga hakan.
- ✓ **Tabbatar akwai hanyoyin da suka dace don alki da yara** / matasa, kamar samun izini inda ake bukatar samun izini daga iyaye/ mai kulawa/ jagora (yarjejeniya da baki ko a rubuce don shigar yaron).
- ✓ **Tabbatar al'ummomi da mahalarta suna sane game da hanyoyin bayar da bayani da rahoto** da za su iya samu a matsayin wani bangare na gabatar da aikin tattara bayanai (misali, ba da bayanin da baki, mika takardu masu bayanai ko kananan fallen takardun bayanai).
- ✓ **Tabbatar a koyaushe ana tsare bayanan kai** kuma cewa bayanai da aka tattara ta wayoyin hannu da na'urori an sanya kalmomin sirri kuma sai masu daukar bayani/mai bincike za su iya samun damarsa.
- ✓ A ko yaushe tambayi mahalarta **su ba da izinin yin rikodin na ganawar** da dauka ko amfani da hotuna. Ya kamata a hada da daukar hotuna a lokacin binciken hadari, saboda wasu lokuta mahalarta ba za su iya cewa A'a ba.

Don kari akan wannan da fatan za'a duba Manyan Shawarwari 10 don Gudanar da Ziyarar Duba Aiki Cikin Aminci

2.2 Tabbatar kowadanne rahotannin kiyayewa da aka samu a lokacin tattara bayanai za'a **dauki matakai** da ya kamata

Za'a iya bayar da rahotannin damuwar kiyayewa ko misalan Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jim'a'i wato SEAH ta lura da kimantawa wato M&E da ayyukan bincike ko da ba shi ne dalilin tattara bayanan ba, kuma ko bai da alaka da aikin na musamman, misali, zai iya zama wani abu da ya faru a shirin gabadaya ko a gida ko a cikin al'umma. Yana da muhimanci ga ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike su fahimci wannan.

- Ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike na iya tsintar kansu cikin wani yanayi inda **alhakin da ke kansu na kare sirrin mahalarta yana adawa da wajibcin da ke kansu bisa doka na bayar da rahoton** matsalolin cutarwa, tashin hankali da cin zarafi da suka faru.
- Ya kamata ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike su san **dokokin da hanyoyin bayar da rahoto na gida** wadanda aka gano a matakana shiryawa. Ya kamata duk ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike suna sane game da shirin gudanar da matsalolin da ke bukatar dole a bayar da rahotonsu. Wannan zai iya zama dole ga wasu fallashe-fallashe inda lafiyar mahalarta ke cikin hadari nan take (misali tursasawa ta hanyar Jim'a'i, wani abu da ya faru wanda ya shafi yara).
- Ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike ya kamata su san **hanyoyin turawa gaba** wanda aka zana a matakina shiryawa kuma su iya tura masu shiga binciken zuwa hanyoyin da suka dace a tura su inda yake akwai isasshen bayani ko lura da abin da ya faru.
- Ya kamata duk masu shiga binciken su fahimci a wadanne irin yanayi **masu bincike ko ma'aikatan** lura da kimantawa wato **M&E staff ya zama wajibi a kansu su bayar da rahoton abubuwan da suka faru ko damuwa da suka lura da su ko tattaunawa akai a matsayin wani bangaren binciken.** A bayyana kafin nan me kungiyarku za ta yi a lokacin ganin ko tattaunawa akan wani yanayi inda mai

shiga binciken, misali, suna cikin hadari a halin yanzu na tashin hankali a cikin gida kuma an lura da wannan ko tattaunawa akansa saboda bincike mai zuwa.

Yana da muhimmanci a sani cewa a wasu lokuta bayar da rahoto zai iya jawo karin hadarin tashin hankali ko cin zarafi kuma ya kara sa mata da yara cikin hadari. Ana bukatar la'akari da wannan sosai kuma ya kamata duk matakai da za'a dauka ya zama bisa ga abin da ya fi dacewa ga mutumin da abin ya shafa. Duba RSH Rubutun-yadda-za'a binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jimal'i wato SEAH cikin aminci.

2.3 Tabbatar da lafiyar ma'aikatan lura da kimantawa wato M&E da masu bincike

Yana da muhimmanci cewa a sa matakai da suka dace don tabbatar da tsaro da lafiyar dukkan ma'aikatan M&E da masu bincike, saboda a kare su daga kowace illa a lokacin tattara bayanai.

- Aiwar da **binciken tsaro** da kyau idan ana bukatar tawagar masu bincike su gudanar da ayyuka a wurare masu nisa ko sabbin wurare kuma nemi izini da goyon bayan da ya dace daga hukumomi na gida.
- Yi la'akari da **jinsi, ra'ayin jima'l i da sauran halayen masu d'aukar bayani** bisa ga yanayin ko wurin tattara bayanai don tantance ko wannan yana sa su cikin hadari.
- Ziyarar duba aiki ko duba su **kullum** ta waya ko WhatsApp ya kamata a yi hakan ga dukkan tawagar masu d'aukar bayani. Inda zai yiwu ya kamata masu d'aukar bayanai su yi aiki biyu-biyu ko a kananan gungu.
- Yi la'akari da duk **hatsarorin zahiri da na kwakwalwa wadanda ma'aikatan** lura da kimantawa wato **M&E da masu bincike za su iya fuskanta**, har da tasirin magance batutuwa na sirri. Hada da shawara akan yadda za'a lura da girmama junna a lokacin horo kuma tabbatar da ba da taimakon kulawa da kai wanda ya dace, kamar ba da damar taron tunani da tattaunawa, duba aiki ko tsare-tsaren ba da shawarwari ga ma'aikata. Duba RSH Rubutun-yadda-za'a binciken Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jimal'i wato SEAH cikin aminci.
- Amince da **rashin daidatuwar iko** tsakanin kananan ma'aikata kamar dalibai, masu sa kai ko masu d'aukan bayanai da manyan ma'aikata wanda zai iya jawo hatsarorin kiyayewa, misali tsangwama, tozartawa ko tilastawa.

3 Nazari, bayar da rahoto da raraba bayanai

3.1 Tabbatar da kare bayanai da sirri

Dole bayanai game da dai-daijun mutane ya zama sirri kuma kar a san ko waye don kare mahalarta da kuma lura da hakkinsu na sirri.

- **Ya kamata kar a san ko su waye suka ba da bayani.** Tabbatar an cire kowane bayanin da zai sa a gano mutum game da abubuwani da suka fuskanta saboda wannan zai iya sa mutane cikin hadari. A lokacin hada bayanai ka lura cewa nuna wani wuri na musamman don sakamakon zai iya zama da hadari ga mahalarta (misali nuna gungun 'yan gudun hijira a wani wuri na musamman zai iya sa a kama su).
- **Kada ku ba da bayanai na kai ko sirri** (misali ma'ajiyar bayanai wadda ba'a boye shaidar mutanen ba, jerin sunayen rajista) ga wanda ba sa cikin kungiyar, kamar masu ba da kudin tallafi, gwamnatoci ko 'yansanda sai dai idan an yi yarjejeniyar ba da bayanan da mahalarta.

- Duk bayanai har da rubutu daga aikin tattara bayanai da takardun izini ya kamata a jiye su da kyau kuma a lalata idan ba'a bukata.
- Tabbatar duk ma'aikatan da suke amfani da bayanai (misali masu shigarwa da nazari) sun san yadda za su gano damuwar kiyayewa a cikin bayanan da kuma yadda za su tura su. Misali, a lokacin aikin kimanta wani shirin ilmantarwa za ka iya ganin rahotannin hukuncin ladabtarwa mai tsauri, ya kamata a bayar da rahoton wadannan ta hanyoyin bayar da rahoto na cikin gida da kuma bisa ga dokokin da aka amince da su.

Duba Labari 2 don kari akan wannan.

3.3. Ba da bayanin sakamakon ga al'umma

Idan an kammala rahotannin yana da kyau a gabatar da sakamakon ga al'ummar, kuma a tattauna yadda za ka yi amfani da bayanin, da wadanne matakai za'a dauka sakamakon hakan. Idan bayananka da bincikenka yana magance matsaloli na sirri, kamar Ci da gumi da Cin Zarafi da Barazana ta Hanyar Jim'a'i wato SEAH, za ka bukaci yin hattara musamman game da yadda za ka rarraba wadancan sakamakon. Ya kamata ka yi amfani da jagororin kare bayanai da sirri naka don goyon bayan shawarwarin da za ka yanke akan me za'a ko abubuwan da bai kamata a bayyana ba. Dole a yi la'akari da wannan matakina lokacin shirya binciken hadarinka da hanyoyin magancewa.

Kayayyaki

- Balch, A., Garimella, S., Mansaray, B. (2020) [Jagora akan Kiyayewa a Binciken Ci-gaba na Kasa da kasa \(UKCDR\), Landan](#).
- Geneva: Kungiyar Lafiya ta Duniya. Febrairu 2016. [Shawarwarin da'a da tsaro na binciken tallafi don tashin hankali akan mata. Karfafawa akan darussa daga wallafar kungiyoyi masu zaman kansu wato WHO Sa mata a farko: Shawarwarin da'a da tsaro na bincike don binciken tashin hankali akan mata.](#)
- Kungiyar Save the Children International, UK. 2019. [Kiyayewa a lura, kimantawa, hisabi da illimantarwa MEAL da Bincike](#).
- Cibiyar Mata ta Duniya wato Global Women's Institute 2017. [Binciken Cin Zarafi don Banbancin Jinsi, Sa ido da Kimantawa tare da 'Yan Gudun Hijira daga wata kasa da Jama'ar da Rikici ya Shafa: Littafi da Kayan Aiki don Masu Bincike da Ma'aikata](#)
- The Global Women's Institute (GWI). (2020) [Taimakon agaji da aka Karfafa: Jagoran Gudanar da Taron Bincike mai Bawa Kowa Dama. Washington DC: Global Women's institute a Jami'ar George Washington](#)
- Gungun Kimantawa na Majalisar Dinkin Duniya wato United Nations Evaluation Group (UNEG). (2020). [Jagororin Da'a don Kimantawa](#).
- Matan UN & WHO (2020). [Tattara Bayanai a lokacin CUTA MAI SARKE NUMFASHI wato COVID-19 da Tashin Hankali Akan Mata da 'Yannmata.](#)
- Ward, J, [Da'a a lokacin Binciken Cin Zarafi don Banbancin Jinsi a Yanayin Taimakon Agaji: Tunani daga Fili, \(2020\)](#)

Labarai

Labari 1: Gano wata matsalar amfani da dama ta hanyar jima'i wanda ke faruwa a wani shiri

Musa yana aiki ga wata kungiyar bincike mai gudanar da bincike tsakanin yaran da suka yi gudun hijira a wani sansanin agaji a Najeriya. Wata kungiya mai zaman kanta wato NGO ta kasa da kasa tana aiki a sansanin a matsayin wani bangare daga cikin babban shirin ba da taimakon agaji ta rabiyan kayyayakin gini da abinci ga iyala. A lokacin tattaunawa da Musa tare da iyala cikin sansanin, yaji korafe-korafe game da rashin adalcin rabiyan ko ba'a ayyukan a bayyane. Kuma mutane sun ambato cewa masu sa kai da suke aiki ga kungiya mai zaman kanta na kasa da kasa wato INGO din don gudanar da rabiyan suna neman 'yanmata su yi jima'i da su don a sa su a cikin jerin rabiyan. Musa yana horo sosai akan bincike cikin da'a da ka'idojin kiyayewa a cikin tasa kungiyar amma har yanzu bai da tabbacci akan abin da zai yi. Ya damu game da yadda zai bayar da rahoton abin da ya faru game da wata kungiya, musamman tunda an san kungiyar sosai. Bai son su dakatar da ayyukansu, amma kuma ya san yana da alhaki ga al'ummar da yake aiki da su, kuma halin yana da illa.

Menene ya kamata ya faru yanzu?

Ya kamata a bayar da rahoton wannan bayanin ga mai jagorantar kiyayewa a kungiyar Musa kuma ta hanyoyin bayar da rahoto na waje wanda aka gano a lokacin tsara hanyoyin turawa gaba (inda wannan ba zai sanya wanda ya tsira a cikin hadari ba). Idan wadda ta tsira ta bayyana masa wannan bayanin a lokacin tattara bayanai, ya kamata a tura wdnda ta tsira zuwa hidimomin taimako da aka gano. Ya kamata a boye wannan bayanin a kowane nazarin da za'ayi kuma a cikin rahoton abubuwani da aka gano daga shirin da kuma sakamakon.

Labari 2: Rashin kare bayanai da dangantakar da ba ta dace ba da masu halartar shirye-shirye

Regina wata jami'ar lura da kimantawa wato M&E ce kuma tana aiki akan wani shirin Ruwa, Tsaftar Muhalli da Kiwon lafiya (WASH) ga wani kungiyoyi masu zaman kansu wato CSO a Malawi. Shirin ya kunshi aiki da matasa wadanda ake musu horo don zama 'Zakarun Ruwa, Tsaftar Muhalli da Kiwon lafiya wato WASH' don jawo hankalin mutanen garuruwansu game da hatsarorin shan ruwa mara kyau, har da yadda za'a tsabtace kuma a adana ruwa da kyau. Aikin Regina shi ne sa ido akan aikin masu sa kai na shirin. Saboda kullen Cuta mai sarke numfashi wato Covid-19, Regina ba ta samu ziyyartar garuruwa ba kuma don haka tana magana da masu sa kai ta waya. An bawa Zakarun Ruwa, Tsaftar Muhalli da Kiwon lafiya wato WASH waya don amfani ga wannan shirin kawai. Regina tana yawan magana da masu sa kai ta hira da su a gungu na WhatsApp. Wani ma'aikaci namiji ya samu jerin sunayen masu sa kai da lambobinsu da ya gani a ofis kuma ya fara tura sakonnin waya zuwa wata budurwa daga cikin masu sa kai. Saboda ma'aikacin yana da kirki kuma yayi alkawarin ba da damar aiki a wani shiri na aiki, mai sa kan ta cigaba da amsawa kuma ta amince da haduwa da shi bayan lokacin aiki.

Me ya kamata ya faru yanzu?

Ya kamata a bayar da rahoton wannan bayanin zuwa ga mai jagorantar kiyayewa a kungiyar Regina, inda ya kamata a dauki matakisa ga dokokin bincike. Yayin da ba laifin Regina ba ne kuma ba ta da daukar alhakin halayen sauran ma'aikata, akwai darussan da za'a koya daga wannan abin da ya faru har da bukatar tabbatar da an tsare lambobin wayar masu sa kai. Ya kamata wani sashin horo na masu sa kai ya hada da bayani game da me ya kamata su yi tsammani daga ma'aikata da kuma wadanne iri da hanyoyin sadarwa aka amince da su kuma ta yaya kuma a ina za'a ba da rahoton damuwa idan hali ya canza daga wannan. Regina na iya karfafar masu sa kai cewa duk ma'aikata suna sa hannu akan ka'idojin aiki wadanda ya hada da dokokin amfani da waya don tattara bayanai, kuma a sanar da su akan me ke cikin ka'idojin aiki.

Labari 3: 'Daukan aiki mara aminci da duba aikin tawagar masu tattara bayanai

Joseph wani shugaban lura da kimantawa wato M&E ne ga wani kungiyoyi masu zaman kansu wato CSO a Habasha wanda suke taimakawa mutane masu nakasa da samun damar hidimomin kiwon lafiya da ya shafi jima'i da haihuwa. Akwai bukata daga masu ba da kudin tallafi su karbi bayani akan tsare-tsare daga masu amfani, dole Joseph ya tsara aikin tattara bayanai da wuri. Tawagar masu tattara bayanai wadanda Joseph zai amfani da su suna aiki kuma saboda karancin lokaci, ya yanke shawarar amfani da wata tawaga wadda ya ji game da su daga abokan akinsa na da. An yi saurin daukar ma'aikata cikin aminci kuma an ba da takaitaccen bayani akan bukutu. Saboda ana bukatar tattara bayanai da wuri kuma a wurare da ke nesa, Joseph ya yanke shawara cewa ba zai iya zuwa duba duk aikin tattara bayanai ba amma cewa dole a cigaba da yi. 'Yan watanni bayan wannan aikin tattara bayanan, Joseph ya ji wata damuwa game da aikin tattara bayanan a lokacin ziayarar duba shirin. Wasu daga cikin mahalarta sun nuna damuwa game da wadannan ganawar a wuraren da babu tsaro, wasu sun bayar da rahoton jin kunya bayan ganawar saboda maganganun da ba su dace ba da masu daukan bayanan suke ta yi.

Menene ya kamata ya faru yanzu?

Ya kamata a bayar da rahoton wannan matsalar da ta faru ga mai jagorantar kiyayewa sannan a bi hanyoyin bayar da rahoto. Tawagar shirin na bukatar tabbatar da sun saurari kuma sun ba da amsa ga ra'ayoyin al'umma, musamman na wadancan mutanen da ba'a yi musu adalci ba. Ya kamata su ba da bayani ga al'umma game da yadda za su magance wannan halin, kuma suyi aiki don dawo da aminci duk na shirin da kuma a hidimomin kiwon lafiya da ya shafi jima'i da haihuwa wato SRH. Dole kungiyar ta karfafa hanyoyi da tsare-tsaren hana irin abubuwani da suka faru daga sake faruwa.

Labari 4: Rashin daidaituwar iko tsakanin ma'aikatan bincike da mahalarta da hanyoyin bayar da rahoton kiyayewa wadanda ba'a bayyane ba

Grace wata mataimakiya bincike ce mai aiki ga wata karamar kungiyar bincike. Tawagar binciken na kimanta wani shirin ilmantarwa wanda ke taimakawa yara iyaye mata da ba sa zuwa makaranta. Grace da babban abokin aikinta, Wisdom, suna da mayar da hankali tattaunawa ta rukuni wato FGDs da yawa da za su yi a kowace makaranta. Hanyar da za su yi kammala hakan da wuri ita ce idan suka yi su dabon-daban. Bayan kowane mayar da hankali tattaunawa ta rukuni wato FGD, Grace da Wisdom sun hadu don su tattauna. Grace ta je ta samu Wisdom kuma ta lura yana magana kusakusa da daya daga cikin mahalartan kuma yana daukan hoton dukkansu biyun tare akan wayarsa. Kuma ta shaida yana sanya hannunsa a jikinta kafin ya bari ta tafi. Grace ta san wannan ba daidai ba ne amma ba ta da tabbacci akan me za ta fada ko yi don taimakawa yarinyar da hana hakan sake faruwa. Ba ta da tabbacin iya yin wani abu ba tare da izinin yarinyar ba, kuma ta damu cewa idan tayi magana ba za'a amince da ita ba saboda abokin aikinta babban ma'alikaci ne kuma shahararne ne a ofishin.

Menene ya kamata ya faru yanzu?

Ya kamata Grace ta gano wannan a matsayin wani abin da ke bukatar a bayar da rahotonsa kuma ta kai rahotonsa ta hanyar da ta dace ta bayar da rahoto ga kungiyarta. Ya kamata Wisdom ya samu bayani da horo akan halayen da ya dace a lokacin gudanar da ziayarar duba ayyukan shiri. A gaba duk ayyukan binciken da za'ayi ya kamata a tabbatar masu gudanarwa za su yi aiki biyu-biyu, saboda kar a bar kowa shi kadai da mahalarci, kuma a yi amfani da mutanen jinsi daya don gudanar da dukkan mayar da hankali tattaunawa ta rukuni wato FGDs. Ya kamata a sake yin horon sabunta ilimi game da yadda za'a gano matsalolin kiyayewa da suka faru kuma su samu kwarin gwiwa game da yadda za'a bayar da rahotonsu, da kuma yadda za'a taimakawa masu tsira. Layukan fallasa ko hanyoyin bayar da rahoto na boye za su iya sa kananan ma'aikata su fi jin dadu a lokacin bayar da rahoto.